

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis "EKONOMSKE TEME"
Godina izlaženja XLVI, br. 2, 2008., str. 13-20
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 601 Fax: +381 18 523 268

PRIVATIZACIJA I KONKURENTNOST PRIVREDE NA PRIMERU SRBIJE

Prof. dr Branislav Mitrović*

***Rezime:** Permanentno unapređivanje sopstvene konkurentnosti jedan je od imperativa nacionalnih privreda u uslovima globalizacije. U radu će biti potenciran značaj završetka privatizacije kao bitne determinante povećanja konkurentnosti privrede Srbije. Biće, takođe, afirmisano stanovište po kome bi privatizaciju trebalo završiti po postojećem modelu, ali uz korišćenje Zakona o stečaju i likvidaciji u cilju njenog ubrzanja.*

***Cljučne reči:** Privatizacija, konkurentnost, tržišna privreda, tranziciona strategija, preduzeće*

Uvod

Jedan od ključnih faktora privrednog razvoja nacionalne privrede predstavlja njena sposobnost da se uključi u međunarodnu podelu rada, koja se odražava kroz njenu konkurentnost na globalnom tržištu. S obzirom na značaj konkurentnosti za dinamičku efikasnost nacionalne privrede, u radu će biti sagledani oni mehanizmi njenog generisanja i održavanja, koji, uglavnom, nisu obuhvaćeni konvencionalnim pristupom ovom problemu. Biće, naime, akcentiran značaj privatizacije, čiji završetak predstavlja bitnu determinantu konkurentnosti privrede Srbije.

* Ekonomski fakultet Niš
UDK 332.025.28(497.11); Pregledni naučni članak
Primljeno: 05.07.2008.

Ovaj rad je deo istraživačkog projekta Razvijanje konkurentne prednosti preduzeća u Srbiji u uslovima evropskih integracija, broj 149052, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

Branislav Mitrović

Prema indeksu globalne konkurentnosti World Economic Forum za 2006. godinu, Srbija se nalazila na 87. mestu među 127 zemalja. [1]. U poređenju sa 2003 i 2004. godinom, Srbija je značajno pogoršala makroekonomsku konkurentnost. [2, s. 196]. U uslovima institucionalne nezaokruženosti, strukturne neusklađenosti i nezavršene privatizacije stanje se ne može popraviti spontanom delovanjem tržišta. Zato je potrebno definisati prioritete u tranzicionoj strategiji i ekonomskoj politici. Ovaj rad ima pretenziju da ukaže na potrebu ubrzanja privatizacije, kao jednog od prioriteta.

Rezultati privatizacije

Od sredine 2001. godine, kada je donet novi Zakon o privatizaciji, pa do kraja 2006. godine prodato je oko 70% preduzeća predviđenih za privatizaciju. Ostvareni prihodi od prodaje iznose 1.995 miliona evra, dok je 967 miliona ugovorenih ulaganja u investicione kao i 278 miliona evra u socijalne programe. [3, s. 83].

Tabela 1. Rezultati privatizacije 2002-2006. godine (milioni evra)

	Ukupno ponuđeno	Ukupno prodato	Uspešnost %	Prihod od prodaje	Investicioni program	Socijalni program
Tenderi	130	63	48	948	780	278
Aukcije	1830	1306	71	627	181	-
Tržište kapitala	567	410	72	381	6	-
Ukupno	2627	1779	64	1995	967	278

Izvor: <http://pks.komora.net>

Kao što se može videti, na osnovu podataka iz tabele, u periodu od 2002-2006. godine broj prodatih preduzeća u Srbiji iznosio je 1779, a procenat uspešnosti privatizacije bio je 64%. Ako se ima u vidu da je deo rezultata privatizacije prikazan pod nazivom "tržište kapitala", u stvari ostatak prošlosti, jer se radi o prodaji paketa akcija preduzeća privatizovanih po Zakonu iz 1997. godine, onda se može zaključiti da su ukupni rezultati privatizacije više nego skromni.

Kupci preduzeća u Srbiji mogu se podeliti u četiri kategorije:

1. Transnacionalne kompanije,
2. Strani investicioni fondovi,
3. Domaća preduzeća u privatnom vlasništvu,
4. Domaća fizička lica kao preduzetnici ili udruženi u konzorcijume.

Privatizacija i konkurentnost privrede na primeru Srbije

1. Transnacionalne ili multinacionalne kompanije kupovinom preduzeća u Srbiji ostvaruju svoj strateški interes da se dugoročno pozicioniraju na tržištu (*Coca cola, Philip Moris, Lukoil, Lafarge* i dr.). Da bi ostvarili definisane ciljeve oni, ne samo da vrše ulaganja u kupljena preduzeća, već menjaju i organaizaciju i prilagođavaju je standardima koji važe za matičnu kompaniju. Kupljena preduzeća tako postaju deo transnacionalnih kompanija, pokazujući veću efikasnost u poslovanju i bolje rezultate na tržištu. Proces o kome je reč, praćen je smanjenjem broja zaposlenih, povećanjem, produktivnosti i rastom realnih zarada radnika.

2. Strani investicioni fondovi kupuju preduzeća u Srbiji, najčešće u oblasti proizvodnje hrane i pića. Kupljena preduzeća konsoliduju, povećavaju njihovu vrednost i poboljšavaju im poziciju na tržištu, sa ciljem da ih u narednom periodu prodaju po višoj ceni. Primera radi, Investicioni fond *Salford* iz Velike Britanije kupio je pet mlekara, proizvođača konditorskih proizvoda "Bambi" i postao suvlasnik proizvođača mineralne vode "Knjaz Miloš".

3. Domaća preduzeća u privatnom vlasništvu, kupovinom većinskog ili kontrolnog paketa akcija od Države ili malih akcionara, nastoje da poboljšaju svoj položaj na tržištu. Tipičan primer je kompanija *Delta*, koja je istovremeno gradila sopstvenu mrežu *Maxi* i kupovala akcije trgovačkog preduzeća *Pekabeta*, dok nije preuzela kontrolni paket akcija.

4. Domaća fizička lica, kao preduzetnici, najčešći su kupci preduzeća u Srbiji. Motivi kupovine su veoma različiti, pa je i sudbina ovako privatizovanih preduzeća neizvesna. Dosadašnja iskustva pokazuju da sam čin promene vlasništva nije dovoljna garancija efikasnijeg poslovanja preduzeća. Postoji veliki broj primera da privatizovana preduzeća postižu slabije rezultate u odnosu na period pre privatizacije. Brojni faktori opredeljuju uspešnost poslovanja preduzeća posle privatizacije. Pre svega, potrebne su radikalne promene i prelazak na tržišne principe poslovanja. Novi vlasnici, koji su, kao domaća fizička lica, kapital stekli uglavnom kroz privatizaciju u senci poslovnih transakcija, moraju prihvatiti ekonomske zakonitosti i profitne stope koje su nekoliko puta niže od onih iz perioda sankcija, rata ili hiperinflacije. Osim toga, špekulativni kapital koji nastoji da kupi jeftino i proda skupo preuzeta preduzeća, mora se odreći merkantilističkog biznis modela koji se opisuje kao "čekaj i posmatraj". [4, s. 151]. Realno je očekivati, međutim, da će se u narednim godinama nastaviti proces ukupnjavanja kapitala. Predmet kupovine i prodaje biće privatna preduzeća i to, pre svega, ona koja su ostvarila nižu stopu efikasnosti posle privatizacije.

Od posebnog je značaja činjenica da je za privatizaciju u Srbiji preostalo više od 2000 preduzeća, ne uzimajući u obzir veliku grupu od takođe preko 2000 mešovutih preduzeća koja u svojoj strukturi imaju više ili manje društvenog ili državnog kapitala. Posebno je nepovoljna činjenica da su za privatizaciju ostala društvena preduzeća koja zapošljavaju 16,8% zaposlenih u privredi, što raspolažu sa 14,6% kapitala i koja su u većini u teškoj ekonomskoj situaciji. Kada se ovome doda potreba za privatizacijom državnog sektora privrede, koji zapošljava 14,1% ukupno zaposlenih u privredi i raspolaže sa 37,2% kapitala, tada ukupno za privatizaciju preostaje društvenih i državnih preduzeća koji zapošljavaju oko 31% zaposlenih i raspolažu sa oko 50% kapitala ukupne privrede. Na osnovu ovih podataka moglo bi se zaključiti da je privatizacija u Srbiji na pola puta. Nepovoljna činjenica je što je ta druga polovina značajnije teža od prve. [5, s. 97-102].

Privatizacija kao uslov konkurentnosti

Konkurentnost privrede Srbije nalazi se na relativno niskom nivou. Ona je u značajnoj meri uslovljena zakasnelom tranzicijom, dugogodišnjom izolacijom i odsustvom sa svetskog tržišta, dugotrajnim dezinvestiranjem kao i značajnim tehnološkim zaostajanjem za razvijenim privredama.

Srbija je u proteklom periodu ostvarila tehnološki razvoj prvenstveno kroz pribavljanje stranih tehnologija, a manje putem razvoja sopstvenih. Tako je u Srbiji formiran značajan tehnološki potencijal ugrađen u opremu pojedinih grana privrede koji nije značajnije efektuiran. Glavni uzrok nekonkurentnosti privrede Srbije bio je sistem koji nije generisao potrebnu motivisanost privrednih subjekata da ubrzano razvijaju i efikasno koriste tehnologije i da na tim osnovama modernizuju privredu i javni sektor. Privreda Srbije posle dve decenije dezinvestiranja u mnogim sektorima ima nekonkurentne cene i nekonkurentan tehnološki sadržaj zbog zastarelosti mašina, uređaja i opreme i zastarelosti znanja i informacija. Izostanak investicija u ljudski kapital uslovio je značajan pad ekonomske i tehnološke konkurentnosti privrede Srbije. [6].

Privreda Srbije zbog niske konkurentnosti nedovoljno je uključena u svetsku trgovinu i neadekvatno zastupljena na tržištu EU. Primarni proizvodi i reprodukcioni materijal dominantni su u razmeni sa zemljama EU. Srbija zaostaje i za drugim zemljama koje nastupaju na tržištu EU u pogledu kvaliteta proizvoda i konkurentnosti zbog zastarele opreme i tehnologije.

Nekonkurentnost domaćih proizvoda i usluga na svetskom tržištu vidljiva je kroz stepen pokrivenosti uvoza izvozom proizvoda koji su više ili

Privatizacija i konkurentnost privrede na primeru Srbije

manje intenzivni. Domaći proizvodi nemaju konkurentan tehnološki sadržaj, savremene funkcije, potreban kvalitet, što je uslovalo mali izvoz ovih proizvoda i male prihode od izvoza tehnologije. To pokazuje da Srbija tehnološki zaostaje za razvijenim zemljama i da je u velikoj meri zavisna od inostranstva, sa negativnim bilansom tehnoloških plaćanja.

Niska konkurentnost privrede Srbije posledica je i zakasnele tranzicije, a u okviru nje i usporene privatizacije i nezadovoljavajućeg kvaliteta institucija. Za razliku od uspešnih privreda u tranziciji koje su ostvarile transformacionu efikasnost, a njihove institucije se uspešno transformisale i adaptirale na zahteve funkcionišuće tržišne privrede, situacija u Srbiji je u tom pogledu drugačija. Naime, na zakonodavnom planu ostvarene su promene u privredno-sistemskim rešenjima, implementirana je stabilizaciona monetarna politika, izvršena monetarna reforma, liberalizovane cene većine proizvoda i usluga, izvršena liberalizacija spoljne trgovine. Takođe, učinjene su radikalne promene u fiskalnom sistemu, kroz uvođenje transparentne javne potrošnje i striktno kontrole fiskalnog deficita. Donet je Zakon o privatizaciji i Zakon o radu. Imajući u vidu prethodno istaknuto, moglo bi se zaključiti da su u privredi Srbije uglavnom zaokruženi formalni institucionalni uslovi koji bi trebalo da generišu konkurentno okruženje i omogućue uspostavljanje funkcionišuće tržišne ekonomije. Uočava se, međutim, da uprkos zvanične retorike, konkurencija još nije zaživela, a uočava se i svojevrsni institucionalni vakum koji doprinosi održavanju netržišnog sistema ili, preciznije rečeno, kvazi-tržišnog sistema, koji ima malu razvojnu sposobnost. Deformisanost konkurencije nije ograničena samo na javni sektor, već i na delove transformisanih preduzeća. Sve to dovodi do stvaranja haotičnog "nesistema", koji značajno utiče na podrivanje makroekonomske stabilnosti.

Postoji više uzroka koji su uslovali, ne samo usporavanje već i slabe rezultate privatizacije u Srbiji. Čini se da su ključni problemi: model privatizacije, nedovoljno izgrađena zakonska regulativa i nedovoljna transparentnost.

Kao što je poznato aktuelni Zakon o privatizaciji favorizuje model prodaje putem aukcije i tendera. Da bi se jedno preduzeće privatizovalo potrebno je prodati 70% društvenog kapitala. Ukoliko nema kupca za 70% društvenog kapitala, preduzeće se ne može privatizovati. Za realizaciju ovakvog modela potreban uslov je da postoji tražnja za kupovinom oko 5000 preduzeća, koliko je preostalo za privatizaciju po ovom modelu.

Strani investitori nisu pokazali dovoljan interes za privatizaciju u Srbiji, bez obzira što se posle demokratskih promena smatralo da će postati

vrlo atraktivna za strana ulaganja. Razlog je u odsustvu dovoljno atraktivnog ambijenta za priliv stranih investicija. Uverenje da će ekonomska stabilizacija i liberalizacija stvoriti povoljan ekonomski ambijent koji će dovesti do brze privatizacije i ekonomskog oporavka, nije se ostvarilo. Nedostatak odgovarajuće institucionalne podrške onemogućio je realizaciju očekivanog scenarija, pa je privatizacija brzo zastala.

Konkurentnost preduzeća podrazumeva niže troškove u odnosu na prosečne i maksimizaciju profita kao motiva poslovanja. Da bi taj cilj bio ostvaren potrebno je da funkcioniše tržište. Međutim, po meritornim ocenama, u privredi Srbije konkurencija je svedena na primitivne tržišne strukture, a prisutni su i razni tržišni supstituti i mutantne tržišne strukture, koje ne mogu biti garancija veće ekonomske efikasnosti. U stvari, radi se o uspostavljenim mnogim oblicima kvazi-institucionalizacije tržišnih odnosa, koji se ogledaju u paternalizmu, monopolizmu, rentno orijentisanom ponašanju i dr. Čak se smatra da pojedine nomenklaturno-lobističke grupe nastoje da kreiraju "nadinstitute", ili preciznije rečeno, da svojom razgranatom mrežom neformalnih veza i odnosa monopolišu dalje tokove institucionalne izgradnje.

Privatizacija u Srbiji, a posebno na samom početku, vršila se u uslovima institucionalnog vakuma. Neki zakoni nisu još uvek doneti (Zakon o restituciji) ili su doneti sa velikim zakašnjenjem (Zakon o privrednim društvima donet je 2004. godine, a Zakon o likvidaciji i stečaju donet je tek 2005. godine). Osim navedenih zakona, za kreiranje povoljnog ambijenta za privatizaciju, potrebno je donošenje i mnogih drugih, ali je mnogo značajnija njihova efikasna primena i vladavina prava. Kako ni ovaj uslov nije bio ispunjen, to se negativno odrazilo ne samo na privatizaciju, već i na razvoj novih privatnih preduzeća. Pozitivna heuristika drugih zemalja u tranziciji govori da je rast privatnog sektora na početku tranzicije značajno doprinio privatizaciji državnih preduzeća.

Slabi rezultati privatizacije uzrokovani su i netransparentnošću propisanih postupaka i procedura u procesu privatizacije. To je, bez sumnje, pogodovalo korupciji, mada model prodaje spada u postupke privatizacije kojim se može izbeći veća korupcija.

Privredu Srbije nekonkurentnom čine preduzeća koja su preostala za privatizaciju. To su, uglavnom poslovno neuspešna preduzeća, pa samim tim nisu ni atraktivna za prodaju. Međutim, bez obzira na tu činjenicu, privatizaciju bi trebalo nastaviti po postojećem modelu, a ključni faktor ubrzanja mora biti primena Zakona o stečaju i likvidaciji. Promena modela

Privatizacija i konkurentnost privrede na primeru Srbije

ne bi uticala na ubrzanje privatizacije, s obzirom da ona dugo traje i da je za bilo kakve promene suviše kasno.

Neodlučnost kreatora tranzicije oko redosleda poteza (restrukturiranje pa privatizacija ili obrnuto) kod privatizacije velikih društvenih preduzeća negativno utiče na konkurentnost privrede Srbije. Neka iskustva pokazuju da bi koncept restrukturiranja trebalo napustiti, jer se pokazalo da takva preduzeća više vrede samo za iznos uloženih sredstava u tom procesu. Restrukturiranje bi, dakle, trebalo prepustiti budućem vlasniku, jer će on najbolje znati šta treba uraditi.

Zaključak

Definisanje prioriteta u tranzicionoj strategiji bi, u cilju povećanja konkurentnosti privrede Srbije, trebalo da bude glavni zadatak kreatora tranzicione politike. Jedan od takvih prioriteta je i ubrzanje privatizacije po postojećem modelu, s tim da bi ključni faktor ubrzanja trebalo da bude primena Zakona o stečaju i likvidaciji. Bez obzira što su za podizanje konkurentnosti potrebni vreme i značajna ulaganja, ubrzanje privatizacije i njen završetak bi već u bliskoj budućnosti imali pozitivan uticaj na povećanje konkurentnosti, povećanje izvoza i ostvarivanje viših stopa privrednog rasta. To je, ujedno, i bitna pretpostavka završetka procesa tranzicije i priključenja Srbije Evropskoj uniji.

Literatura

1. World Economic Forum The Global Competitiveness Report 2006-2007, Geneve, 2006.
2. J. Bajec, K. Simić, Makroekonomska konkurentnost - uslov priključenja EU, Ekonomska misao, 3-4/2004.
3. Lj. Savić, Srpska tranzicija - raskorak ostvarenog i očekivanog, Institucionalne promene kako determinanta privrednog razvoja Srbije, Ekonomski fakultet, Kragujevac, 2008.
4. Đuričin D., Srbija 2007: stanje i prioriteti reformi, Institucionalne promene kao determinante privrednog razvoja Srbije, Ekonomski fakultet, Kragujevac, 2008.
5. D. Šuković, Rezultati i perspektive privatizacije u Srbiji, Ekonomika preduzeća, mart-april, 2006.
6. Strategija konkurentnosti privrede Srbije 2005-2010, Kopaonik, Biznis Forum, 2005.
7. <http://pks.komora.net>

Branislav Mitrović

**PRIVATIZATION AND COMPETITIVENESS THE ECONOMY
- THE CASE OF SERBIA**

Abstract: Permanent improvement of national competitiveness is one the necessities faced by national economies in conditions of globalization. In the paper, finishing privatization will be emphasized as essential determinant of Serbian economy competitiveness improvement. It will also be affirmed that privatization should be finished by rules of the existing model, but by using Bankruptcy Law, in order to accelerate the process.

Key words: Privatization, competitiveness, market economy, transition strategy, enterprise